

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE”, IAȘI
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN – ALEXANDRU ROSETTI”, BUCUREȘTI
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ „SEXTIL PUȘCARIU”, CLUJ-NAPOCA

**LEXICOGRAFIA ACADEMICĂ ROMÂNEASCĂ.
PROVOCĂRILE INFORMATIZĂRII
AcadLexi 2025**

Volumul cuprinde lucrări prezentate la ediția a XIV-a a Colocviului cu participare internațională „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”. AcadLexi 2025 (<https://philippide.ro/acadlexi.html>).

Coordonatori de volum: Elena Isabelle Tamba, Mariana Nastasia

Editori:

Alexandru Anghelina
Iulia Barbu-Comaromi
Călina Ciocoiu
Alexandra Ilie
Mircea Minică
Andreea-Nora Pușcaș

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. Ana-Maria Minuț
CS I dr. Gabriela Haja

Coperta: Lucian Săcieru-Dragomir

ISSN: 3008-6159

ISSN-L: 3008-6159

DOI: https://doi.org/10.52257/30086159_2025

© 2025 Editorii volumului. Toate drepturile rezervate.

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Str. Hasdeu nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE”, IAȘI
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN – ALEXANDRU ROSETTI”, BUCUREȘTI
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ „SEXTIL PUȘCARIU”, CLUJ-NAPOCA

ACTELE COLOCVIULUI INTERNAȚIONAL „LEXICOGRAFIA ACADEMICĂ ROMÂNEASCĂ. PROVOCĂRILE INFORMATIZĂRII” AcadLexi 2025

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2025

PSALTIREA „CIOBANU” (MS. 3465 BAR).

NOTE LEXICALE ȘI DE TRADUCERE

ANA-MARIA GÎNSAC*

1. Introducere

În 1941, Ștefan Ciobanu semnala existența unei psaltiri slavo-române manuscrise la Biblioteca Academiei Române (Ciobanu 1941: 42). Manuscrisul *in-4°*, păstrat sub cota 3465 (PC), are 192 de file și conține textul psaltirii de la psalmul 48 până la final și un scurt fragment din psalmul 26, corespunzător filei 55, care a fost legată greșit. Textul nu conține date despre traducere și copist, iar tipicul este similar psaltirilor slavo-române din secolul al XVI-lea. Al. Mareș, care s-a ocupat de PC într-un studiu amplu, a datat textul, pe baza analizei filigranului și a particularităților grafice și lingvistice, între anii 1573 și 1585 (Mareș 1972: 294).

Primul care s-a pronunțat asupra conținutului textului a fost Ciobanu (1941: 42–43), care, fără a întreprinde o analiză textuală complexă, l-a considerat „o copie puțin modificată” a *Psaltirii slavo-române* din 1577 (CP₁). Studiul comparativ al PC cu psaltirile românești din secolul al XVI-lea¹ a fost realizat de Mareș (1972: 298–299), care a ajuns la următoarele concluzii: PC este o copie strâns legată de primele două psaltiri coresiene, având și particularități specifice *Psaltirii Scheiene* (PS), sursa probabilă fiind o „ediție bilingvă (*ante* 1573–1585), reunind caracteristicile celor trei texte cu care ms. 3465 are puncte comune”, versiune pierdută, pe care Al. Mareș o notează cu CP_x; traducerea este „superioară” textului pe care îl copie, după cum arată corecturile efectuate în raport cu textele amintite și cu textul slavon; textul prezintă două straturi de limbă, unul (preponderent) nordic, al copistului, și unul sudic, al textului copiat (CP, CP₁ și/ sau o altă psaltire), și a fost copiat probabil în Moldova, hârtia folosită fiind proprie manuscriselor copiate în secolul al XVI-lea în această zonă.

Textul PC a fost editat recent, în transcriere fonetic-interpretativă, împreună cu *Psaltirea Voronețeană* din ms. 693 BAR (MLD, *Psalt.*). Studiile din cadrul volumului aduc date noi privind traducerea și transmiterea textului românesc al psaltirii în secolul al XVI-lea și receptarea lui în traduceri din secolul următor. Amintim mai ales informațiile noi

---

* Institutul de Cercetări Interdisciplinare, Departamentul de Științe Socio-Umane, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, bd. Carol I, nr. 11.

¹ Pentru filiația textelor, v. Mareș (1982) și Gheție, Mareș (1985: 296–320).

despre versiunile slavone folosite. Vezi, în acest sens, Camară (2023), care, valorificând datele existente despre vechile psaltiri românești și tradiția textului slavon, a comparat textele românești cu numeroase versiuni slavone, arătând că pe parcursul traducerii și transcrierii textului românesc au fost folosite psaltiri slavone din mai multe redacții.

2. Note lexicale și de traducere

PC nu conține diferențe textuale importante față de psaltirile coresiene și PS, cu care împărtășește trăsături comune; deși textul nu a fost revizuit semnificativ (comparativ, de exemplu, cu CP₂), au fost corectate greșelile; de asemenea, foarte rar, apar lecțiuni deosebite de cele din textele amintite, dar poate ocurse, cum arată Al. Mareș (v. *supra*), într-o ediție bilingvă, care nu s-a păstrat². În continuare, vom discuta câteva dintre opțiunile lexicale din PC, concentrându-ne pe cele particulare acestui text în raport cu celelalte texte ale Psaltirii din secolul al XVI-lea.

2.1. Termenul киноутате³ din Ps. 68,24 (1)⁴ este un *hapax* în psaltiri și lipsește din dicționare. El înlocuiește cuvântul moștenit *părătate* din psaltirile coresiene (cf. PS *păriptare*, formă coruptă a lui *pănătate*⁵). Cuvântului românesc îi corespunde în textul slavon din PC termenul страсть⁶ ‘suferință, durere, chin’ (SJS, s.v.); textul grecesc îl are pe η ταλαιπωρία, substantiv abstract cu același sens, ‘stare de suferință, durere’ (LexGr., s.v.). Cei doi termeni, grecesc și slavon, au în comun semnificația ‘suferință, chin’, dar страсть are în plus și sensul ‘patimă, înclinație păcătoasă’, fiind echivalent al gr. πάθημα, πάθος (SJS, s.v.)⁷.

(1)	PC slav.	понóшеніе причаа дѣа моа ѡ страсть
	PC	împutare așteaptă sufletul meu și chinu(i)tate
	PB (PIC)	ponosluire așteaptă sufletul meu și chinuire (și măcenie)
	CP, CP ₁ (CP ₂)	împutare așteaptă sufletul meu și pănătate
	PS	împutarea așteaptă sufletul meu și păriptare
	PH	ponosluire e pildă sufletului meu muncă
	ms. 4389	muștrare aștepta sufletul meu și patimă
	PD	ocară suferit-au sufletul meu și mișelătate
	Anania	zdrobit a fost sufletul meu de ocări și necaz.

O interpretare posibilă a grafiei din PC poate fi *chinuitate* (unde -i- a fost omis de copist), derivat de la participiul *chinuit* cu sufixul -ate (folosit după teme în -t); cf. *îndurătate* și

² O ediție bilingvă ar putea explica și traduceri duble ale aceleiași secvențe, de exemplu „Și nu se socotesc ca apa ce treace ce cură” (Ps. 57,7) în PC, dar numai *ce cură* în CP, CP₁ și PS.

³ Ortografiat astfel în manuscris.

⁴ Versetele au fost numerotate după B1688.

⁵ V. Densușianu (1961: 196). Despre termenii de origine latină din psaltirile rotacizante, v. Moscal, Gînsac (2023).

⁶ Textul slavon din PC este de redacție athonită (Felea 2023). Într-o psaltire slavonă pre-athonită (PsBel, al cărei tip textual explică o parte dintre opțiunile de traducere din vechile psaltiri românești, cum arată Camară 2023: 236), în loc de страсть apare окаяньство, derivat abstract de la adjectivul окаянь ‘nenorocit, nefericit’ (cf. SJS, s.v.).

⁷ Despre uzul lexicului ‘smereniei’ în textele biblice slavone și ucrainene vechi din secolul al XVI-lea, v. Levko (2022).

mângâietate, formate în mod similar (v. Form. cuv. XVI–XVIII 2007: 182). Nu excludem însă posibilitatea ca киноутате să fie un derivat de la *chină* (cu -ă asilabic⁸) cu sufixul -tate (cf. *răutate*, în *ibid.*). Psaltirile manuscrise moldovenești din secolul al XVII-lea (PB, PIC)⁹ echivalează tot printr-un derivat, *chinuire*¹⁰, la fel ca PD, care optează pentru *mișelătate* ‘nenorocire, necaz’. Referitor la celelalte versiuni românești din epocă, soluțiile de traducere variază de la un text la altul: *muncă* ‘chin’ (PH), *patimă* (ms. 4389).

Soluția din Ps. 68,24 nu este menținută în Ps. 87,19, unde PC și psaltirile coresiene îl au pe *strasti*, împrumut atestat și în PS, cu forma *straste*¹¹; în secolul următor, psaltirile moldovenești dau echivalentul românesc, *chinuri*, iar PD și ms. 4389 rămân fidele soluțiilor din Ps. 68,24, *mișelătate* și *patime*.

2.2. Prin ѿнальїле din Ps. 92,6 (2), formă identică în psaltirile coresiene, PC traduce termenul slav. высоѿы (SJS, высота ‘înălțime, măreție’) din sintagma высоты морьскыѿ ‘heavy seas’ (*ibid.*), care o echivalează pe cea grecească, οἱ μετεωρισμοὶ τῆς θαλάσσης (cf. ms. 45 și B1688 *rădicările mării*); substantivul ὁ μετεωρισμός provine de la verbul μετεωρίζω ‘a ridica, a pune în mișcare, a înălța’. Forma din PC, ocurentă numai aici și în psaltirile coresiene (transcrisă *înălțile* de Toma 1976: 396 și neatestată în DA), este cel mai probabil coruptă, așa cum ne arată formele din celelalte psaltiri (PS *înălțatele*, CP₂ *înaltele*, PIC, ms. 4389 *înălțimile*, PD *nălțările*) și forma corectă *înaltele*, echivalentă a aceluiași termen slavon din alte versete din PC (v., de exemplu, Ps. 94,4; 137,7; *Cânt.* 6,4).

(2)	PC slav.	Дѣвны ѿсоѿы морьскыѿ, дѣвень въ ѿсоѿыѣѣ.
	PC, CP, CP ₁	Minunate <i>înălțile</i> mării, minunat întru înalți Domnul.
	PS	Minunate <i>înălțatele</i> mariei, minunat întru înalți Domnul.
	CP ₂	Minunate <i>înaltele</i> mării, minunat întru înalți Domnul.
	ms. 4389 (PB, PIC)	Minunate <i>înălțimile</i> (<i>nălțimile</i>) mării și numai între ceale înalte Domnul.
	PD	Minunate <i>nălțările</i> mării, minunatu-i întru-nalturi Domnul.
	PH	Ciudata e <i>continritul</i> mariei, ciudatu e în ceia de sus Domnulu.
	SeptNETS	Wondrous are <i>billows</i> [valurile] of the sea, wondrous on high is the Lord!

PsBel, versiune slavonă din redacția veche¹², îl are aici pe запрѣщениѣ ‘interdicție, oprire’ (SJS, s.v.), variantă care poate explica echivalarea prin *conținut* din textul PH (cf. прѣстати din Ps. 36,8, tradus *opri* în PH și *conțin* în PS).

2.3. Între diferențele lexicale dintre PC și psaltirile coresiene, Mareș (1972: 280) amintește și cazul cuvântului *vlădesc* din PC (cu această unică prezență), căruia îi

⁸ Despre care v. Neiescu (1957).

⁹ Aceste psaltiri, caracterizate prin prezența traducerilor alternative pentru aceeași secvență, adaugă aici și opțiunea *măcenie* (cf. slav. мѣчение ‘chin, suferință, martiriu’, pentru care lexicoanele slavone (SJS, SNSP) nu oferă exemple din textul Psaltirii).

¹⁰ Echivalare ocurentă și în lexiconul slavo-român al lui Mardarie: „страсть – chinuire, muncire” (Mard.: 282).

¹¹ Versetul lipsește în PH și PV.

¹² V. MacRobert 1998: 928.

corespunde în psaltirile coresiene *vlădicesc* (< substantivul *vlădică* + sufixul *-esc*). Termenul apare în Ps. 50,13 (3) și traduce adjectivul slav. *владычѣнь*, echivalentul gr. ἡγεμονικός ‘conducător, stăpânitor’ din textul grecesc. Este interesant faptul că PC nu adoptă termenul *vlădicesc*, ci forma *vlădesc*, similară lui *vlădiscu* din PS.

(3)	PC slav.	въздѣждь ми радѣ сѣсѣніа твоѣго ѡ дхѣ влѣдчнѣ ѡутврѣди ма
	PC	Dă-mi bucuria spăsenia ta și duhul <i>vlădesc</i> întărește-mă.
	CP, CP ₁	Dă-mi bucuria spăsenia ta și duhul <i>vlădicesc</i> întărește-mă.
	PS	Dă-mi bucuria spăsenia ta și cu duhul <i>vlădi[ce]scu</i> învățoașe-me.
	PH	Dă-mi bucuria scoaterii tale și cu duhul <i>biruitoriu</i> întărește-me.
	CP ₂	Dă-mi bucuria spăsenia ta și duhul <i>despuito[r]iului</i> ¹³ întărește-mă.
	PIc (PB)	Ce-mi dă bucuria mântuirii tale și cu duh <i>de despunere</i> mă-ntărește.
	PD	Dă-mi bucuria mântuinții tale și cu duh <i>domnitoresc</i> întărește-mă.
	ms. 4389	Dă-mi mie bucuria mântuirii tale și cu duhul <i>cel stăpânesc</i> mă întărește.
	Anania	Dă-mi mie bucuria mântuirii Tale și cu duh <i>stăpânitor</i> mă întărește.

Verbul corespondent, *vlădui*, apare în PS și PC cu forma *vlăduiaște* (Ps. 102,19) și *vlăduiești* (Ps. 103,19), iar în Ps. 88,10 (4) din PS și cu forma *vlădești* („Tu *vlădești*¹⁴ cu ținutul mairiei”), care traduce verbul de persoana a II-a singular *владешѣ*. Varianta *vlădi*, atestată în sud-vestului Transilvaniei, este de altfel menționată în DLR sub verbul *vlădui* (< vsl. *владати*) ‘a stăpâni’.

(4)	PC slav.	тѣ владешѣ дръжавѣж мѣрскож
	PS	Tu <i>vlădești</i> cu ținutul mairiei.
	PC, CP, CP ₁	Tu <i>biruiești</i> cu ținutul mairiei.

Bianu (1889: 161) consideră că forma *vlădiscu* din PS (3) este greșită și o corectează în *vlădi[ce]scu* (< substantivul *vlădică* și sufixul *-esc*). După Mareș (1972: 294), forma din PC se explică prin preluarea mecanică a textului copiat, cel mai probabil o altă psaltire bilingvă¹⁵. Ea ar putea fi însă explicată și prin înlocuirea lui *-icesc* cu *-esc* prin analogie cu adjectivele formate cu sufixul *-icesc* (cf. *filosofesc/ filosoficesc; apostolesc/ apostolicesc; dăscălesc/ dăscălicesc*); analogia ar fi putut fi favorizată de tema verbului *vlădi*, variantă a lui *vlădui*.

Versiunile din secolul al XVII-lea optează aici pentru diferite modalități de echivalare: PIc (PB) *de despunere*, PD *domnitoresc*, ms. 4389 *cel stăpânesc*. Lexiconul slavo-român din ms. 3473 îl echivalează pe *владычѣнь* prin „a oblăduitoriului sau domnesc” (f. 22^v).

2.4. Următorul caz scoate în evidență relația dintre PC și celelalte copii ale Psaltirii din epocă și modul în care a evoluat traducerea unei expresii culturale (*realia*) de la o

¹³ La fel în CLit., f. 10^f; opțiunea din PH este similară celei din CM, f. 239^v.

¹⁴ Bianu (1889) nu modifică forma în ediția PS.

¹⁵ Mareș nu este de acord cu posibilitatea colaționării textelor de către copist: „Ipoteza colaționării versiunii din CP₁ cu aceea din CP sau cu una similară acesteia se susține greu în acest punct. Căci este cazul să ne întrebăm ce colaționare putea fi aceea în care copistul, în scopul de a îmbunătăți versiunea de bază, înlocuia textul român din versiunea bilingvă (pe care în cea mai mare parte o copia *mot-à-mot*) cu cel al unui al doilea izvor consultat sporadic și, pe deasupra, și neatent” (1972: 293).

versiune la alta. Secvența slav. и ѿбѣкъ дѣвии din Ps. 79,14 (5) traduce gr. μονιὸς ἄγριος. Termenul инокъ (gr. μονιός), atestat în SJS și SNSP numai în această sintagmă, se referă la ‘cel care trăiește singur, individual; cel solitar’; pe lângă sensul ‘1. singur, cu referire la o fiară care nu stă în turmă; mistreț’, CyrMet îl menționează și pe cel de ‘2. călugăr, pustnic’¹⁶. PC, primele două psaltiri coresiene (*un singur sălbatec*) și PS (*în si[n]guru sălbatec*) traduc secvența literal; la fel și unele dintre traduceri din slavonă din secolul următor: ms. 4389 (*cel sângur sălbatec*) și PD (*sângurat sireap*). În schimb, psaltirile moldovenești optează pentru o traducere interpretativă, *feară sălbatecă*¹⁷.

(6)	PC slav.	ѡзобѣ и вепрь ѿ лѣга ѿ и ѿ ѿбѣкъ дѣвиу поѣѣ и ѣѣ
	PC (CP, CP ₁)	Mănâncă el mascur de luncă și <i>un singur sălbatec</i> mîncatu-l-au.
	PS	Mănâncă elu mascur de luncă și <i>în si[n]guru sălbatec</i> mîncatu-l-au.
	CP ₂	Mănâncă pre ea vierul den luncă și <i>inoc sălbatec</i> mîncatu-l-au.
	ms. 4389	Ciupitu-o-au gliganul den pădure și cel <i>cel sângur sălbatec</i> o au mîncat.
	PD	Stricatu-au vierul de la luncă și <i>sângurat sireap</i> o păscu pre însă.
	PB (Pic)	Păscu-o u[n] gligan de luncă și <i>o feară sălbatecă</i> o mîncă pri-nsă.
	PH	Și o rroase mascu[ru]lu den pădure și <i>călugă[r] sălbatec</i> mîncatu-o-au.
	Anania	A stricat-o pe ea <i>mistrețul din pădure</i> și porcul sălbatic a păscut-o pe ea.

Este interesantă opțiunea *călugăr* din PH, redând în mod evident sensul al doilea al termenului инокъ (cf. *supra*). Și mai interesant este faptul că lexiconul slavo-român din ms. 3473 îl echivalează pe инокъ exclusiv prin „călugăr” (f. 98^v) și explică secvența din care face parte, и ѿбѣкъ дѣвии, mai întâi prin „călugăr sălbatec, sihastru”, apoi și prin „fiară” (f. 99^r). CP₂ este singurul text care împrumută termenul slavon (*inoc sălbatec*), posibil și din cauza ambivalenței lui semantice și a ambiguității soluției de echivalare anterioare.

3. Concluzii

Aceste note lexicale completează informația existentă în ediția Psaltirii „Ciobanu” (MLD, *Psalt.*), copie realizată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Primele trei note încearcă să clarifice câteva opțiuni lexicale (obscure) particulare acestei copii, comparând-o cu psaltirile slavone și cu versiunile românești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, în timp ce nota finală este interesantă pentru că se concentrează asupra evoluției traducerii unui termen cultural (*i.e.* specific textului) de la o versiune la alta. Împreună, aceste note arată faptul că textul românesc al psaltirii a suferit o reevaluare critică în timpul transmiterii sale, reflectând intenția copiștilor de a-i reda spiritul cu o mai mare precizie și claritate (Chivu 2009: 200).

BIBLIOGRAFIE

¹⁶ Celălalt termen al sintagmei, adjectivul slav. дѣвии ‘sălbatic’, nu pune probleme.

¹⁷ Alte traduceri interpretative ale sintagmei: *vier sălbatec* (B1688), *mistrețul din pădure* (Anania).

- Anania = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Mitropolitul Bartolomeu Valeriu Anania, București, EIBMBOR, 2001, <https://biblia-online.ro/>.
- Bianu 1889 = *Psaltirea Scheiană (1482). Mss. 449 B.A.R. Vol. 1. Textul în facsimile și transcriere cu variante din Coresi (1577)*, Ioan Bianu (ed.), Edițiunea Academiei Române, București, Tipografia Carol Göbl.
- Camară 2023 = Iosif Camară, *Date noi despre traducerea și transmiterea textului românesc al Psaltirii în secolul al XVI-lea, în Monumenta linguae Dacoromanorum. Psaltirea Voronețeană. Psaltirea „Ciobanu”. Texte, studii, indice de cuvinte*, Constanța Burlacu, Iosif Camară, Ion-Mihai Felea, Ana-Maria Gînsac, Dinu Moscal, Mădălina Ungureanu (ed.), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, p. 229–260.
- Chivu 2009 = Gheorghe Chivu, *Psaltirea – de la litera la spiritul textului sacru. Considerații asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea, în Alexandru Gafton et al. (ed.), Text și discurs religios. Lucrările Conferinței Naționale „Text și discurs religios”, Iași, 5–6 decembrie 2008*, I, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, p. 37–43.
- CLit. = Coresi, *Liturghier*, 1570, în *Liturghierul lui Coresi*, text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, București, Editura Academiei Române, 1969.
- CM = Coresi, *Molitvenic rumânesc*, cca 1567–1568, în *Coresi. Tâlcul Evangheliilor și Molitvenic rumânesc*, ediție critică de Vladimir Drimba, cu un studiu introductiv de Ion Gheție, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 189–211.
- CP = Coresi, *Psaltire slavo-română*, Brașov, 1570, București, Biblioteca Academiei Române.
- CP₁ = Coresi, *Psaltire slavo-română*, Brașov, 1577, București, Biblioteca Academiei Române.
- CP₂ = *Psaltire slavo-română*, [Brașov], cca 1589, București, Biblioteca Academiei Române.
- CyrMet = *Old Church Slavonic and Middle Bulgarian Dictionary*, în *Cyrrilomethodiana* (2012–), <https://histdict.uni-sofia.bg/dictionary/search/>.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, tomul II, partea I: F–I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934, coord.: Sextil Pușcariu, în ediția anastatică digitală, <https://dlr1.solirom.ro/>.
- Densusianu 1961 = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române. Vol. II. Secolul al XVI-lea*, ediție îngrijită de J. Byck, București, Editura Științifică.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă. Tomul XIII, partea a 3-a, *Litera V (Vîclă–Vuzum) și literele W, X, Y*, redactori responsabili: Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 2005, în ediția anastatică digitală <https://dlr1.solirom.ro/>.
- Felea 2023 = Ion-Mihai Felea, *Textul slavon, în Monumenta linguae Dacoromanorum. Psaltirea Voronețeană. Psaltirea „Ciobanu”. Texte, studii, indice de cuvinte*, Constanța Burlacu, Iosif Camară, Ion-Mihai Felea, Ana-Maria Gînsac, Dinu Moscal, Mădălina Ungureanu (ed.), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, p. 17–31.
- Form. cuv. XVI–XVIII 2007 = Magdalena Popescu-Marin (coord.), Eugenia Contraș, Cristina Gherman, Finuța Hassan, Rodica Ocheșeanu, *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea–al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române.
- Gheție, Mareș 1985 = Ion Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

- Levko 2022 = Oleksandr Levko, *The Development of the Lexicon of Humility in Church Slavonic and Old Ukrainian Biblical Monuments of the 16th Century*, în „Linguistic and Conceptual Views of the World”, 72, nr. 2, p. 57–74.
- LexGr. = T. Muraoka, *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Peeters, Louvain-Paris-Walpole, 2009.
- MacRobert 1998 = Catherine M. MacRobert, *The textual tradition of the Church Slavonic Psalter up to the fifteenth century*, în Jože Krašovec (ed.), *Interpretation of the Bible*, Ljubljana – Sheffield, Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Sheffield Academic Press, p. 921–942.
- Mard. = *Lexiconul lui Mardarie Cozianul, 1649*, în Grigore Crețu (ed.), *Mardarie Cozianul. Lexicon slavo-românesc și tilcuirea numelor din 1649*, București, Edițiunea Academiei Române, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1900.
- Mareș 1972 = Alexandru Mareș, *O nouă Psaltire slavo-română manuscrisă din secolul al XVI-lea*, în *Studii de limbă literară și filologie*, Institutul de Lingvistică al Academiei Române, vol. II, București, Editura Academiei Române, p. 259–268.
- Mareș 1982 = Alexandru Mareș, *Filiația Psaltirilor românești din secolul al XVI-lea*, în Ion Gheție (coord.), *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, Editura Universității din București, p. 207–261.
- MLD 1688 = *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, vol. I–VI, XI (coord. Alexandru Andriescu, Paul Miron), vol. VII (coord. Gabriela Haja), vol. VIII–X.1-2, XII–XXIV (coord. Eugen Munteanu), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 1988–2015.
- MLD, Psalt. = *Monumenta linguae Dacoromanorum. Psaltirea Voronețeană. Psaltirea „Ciobanu”*. Texte, studii, indice de cuvinte, Constanța Burlacu, Iosif Camară, Ion-Mihai Felea, Ana-Maria Gînsac, Dinu Moscal, Mădălina Ungureanu (ed.), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2023.
- Moscal, Gînsac 2023 = Dinu Moscal, Ana-Maria Gînsac, *Les ainsî nommées « reliques » lexicales d’origine latine des Psautiers roumains du XVIe siècle*, în „Zeitschrift für romanische Philologie”, 139, nr. 4, p. 1220–1250.
- ms. 3473 = *Lexicon slavo-român*, a doua jumătate a secolului al XVII-lea, București, Biblioteca Academiei Române, <https://www.scriptadacoromanica.ro/bin/view/Lexicon/>.
- ms. 4389 = *Psaltirea. A lui David prorocul și împăratul cântare*, în *Vechiul Testament*, a doua jumătate a secolului al XVII-lea, ms. rom. 4389, București, Biblioteca Academiei Române [tradus din limba slavonă de episcopul Daniil Panoneanu], în *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, Pars IX, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2003.
- ms. 45 = *Cântecul prorocului și împăratului David*, în *Vechiul Testament*, a doua jumătate a secolului al XVII-lea, ms. rom. 45, Cluj-Napoca, Biblioteca Academiei Române [tradus din limba greacă de Nicolae Milescu Spătarul și revizuit probabil de mitropolitul Dosoftei al Moldovei], în *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, Pars IX, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2003.
- Neiescu 1957 = P. Neiescu, *O problemă de fonetică istorică: originea lui „u final” în limba română*, în „Cercetări de lingvistică”, II, p. 159–179.
- PB = *Psaltirea de la Bisericiani*, mijlocul secolul al XVII-lea, Bisericiani, ms. rom. 540, București, Biblioteca Academiei Române, ff. 1–159.
- PC = *Psaltirea „Ciobanu”*, cca a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ms. rom. 3465, București, Biblioteca Academiei Române, în *Monumenta linguae Dacoromanorum. Psaltirea*

- Voronețeană. *Psaltirea „Ciobanu”. Texte, studii, indice de cuvinte*, Constanța Burlacu, Iosif Camară, Ion-Mihai Felea, Ana-Maria Gînsac, Dinu Moscal, Mădălina Ungureanu (ed.), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2023.
- PD = Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles a svintului împărat prooroc David* [...], Tiparnița Svintei Mitropolii în Iași, 7188 [1680] april(ie) 11, în Mihaela Cobzaru (ed.), *Dosoftei. Psaltirea de-nțăles. Iași, 1680*, Iași, Editura Demiurg, 2007.
- PH = *Psaltirea „Hurmuzaki”*, cca începutul secolului al XVI-lea, ms. rom. 3077, București, Biblioteca Academiei Române, în *Psaltirea Hurmuzaki*, vol. I, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Plc = *Psaltirea de la Icusești*, mijlocul secolului al XVII-lea, Icusești – Roman, ms. rom. 170, București, Biblioteca Academiei Române.
- PS = *Psaltirea Scheiană*, cca 1573–1578, ms. rom. 449, București, Biblioteca Academiei Române, în Bianu 1889.
- SeptNETS = *New English Translation of the Septuagint*, Albert Pietersma, Benjamin G. Wright (ed.), Oxford University Press, 2014, <https://ccat.sas.upenn.edu/nets/edition/>.
- SJS = *Slovník jazyka staroslověnského – Lexicon linguae Palaeoslovenicae*, Josef Kurz, Zoe Hauptová (ed.), 4 vol., Praha, Československá Akademie Věd, 1966–1997, <http://gorazd.org/gulliver>.
- SNSP = Э. Благова, Р. М. Цейтлин, С. Геродес, Л. Пацнерова, М. Бауэрова, *Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков)/ Dictionary of the Oldest Old Church Slavonic Manuscripts*, Славянский Институт Академии Наук Чешской Республики, Институт Славяноведения и Балканистики Российской Академии Наук., Москва, Изд-во „Русский Язык”, 1999, <http://gorazd.org/gulliver>.
- Toma 1976 = Coresi. *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, București, Editura Academiei Române.

**“CIOBANU” SLAVONIC-ROMANIAN PSALTER (MS. 3465 BAR):
LEXICAL AND TRANSLATION NOTES**

ABSTRACT

These notes offer supplementary insights into the recently edited “*Ciobanu*” *Psalter* – a Slavonic-Romanian version from the late sixteenth century, preserved as manuscript No 3465 in the Library of the Romanian Academy. Scholars have noted that this text exhibits affinities with other contemporary psalters (Coresi’s psalters and the *Scheian Psalter*, or potentially with a now-lost Slavonic-Romanian Psalter), establishing that it is a copy. Although it does not display significant textual differences compared with the mentioned texts, a considerable number of errors have been corrected; nevertheless, in some instances, certain obscure terms have been introduced. The first three notes are concerned with elucidating such instances through comparison with sixteenth- and seventeenth-century Slavonic and Romanian psalters. The final note is interesting as it traces the development of a particular translation across versions. Taken together, these observations show that the Romanian text of the Psalter underwent critical re-evaluation during its transmission, reflecting the scribes’ sustained efforts to render its meaning with greater precision and clarity.

Keywords: *Psalter, old Romanian (16th century), translation, lexical choiches, loca obscura.*

